

**ДУАЛ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШНИНГ ЖАҲОН
МАМЛАКАТЛАРИ ТАЖРИБАСИ****Турамуратов Улуғбек Уроқович***педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в/б.**ТерДПИ Педагогика кафедраси мудири**+99897.477-06-60 turamuratovu@gmail.com*

Дуал таълим тизими бир қатор мамлакатларда, хусусан Германия, Хорватия, Австрия, Македония, Босния ва Герцеговина, Сербия, Дания, Словения, Черногория, Швейцария, Голландия ва Францияда сингари 60 га яқин давлатларда, сўнги йилларда эса Хитойда ва бошқа Осиё мамлакатларида қўлланилади. Европа Иттифоқининг турли мамлакатларида Касбий таълим беришнинг таркиби ва мазмунини тартибга солиш масалалари бир қатор фарқларга эга. Масалан:

- Дуал тизим - корпоратив принциплар билан бошқариладиган касбий таълим тизими (Германия);

- Касб таълими - давлат бошқаруви тамойиллари асосида тартибга солинадиган касбий тайёргарлик тизими (Франция);

- Миллий касб малакаси тизими - бозор иқтисодиётининг қатъий тамойиллари билан бошқариладиган касбий тайёргарлик тизими (Буюк Британия).

Европа Иттифоқи мамлакатлари умумий ва касбий таълимни ташкил этиш ҳамда таълим тизимида олиб борилаётган сиёсатини ишлаб чиқиш борасида мослашувчан ижтимоий шерикликни йўлга қўйиб бормоқда. Иш берувчиларни ёшларни касбга ўқитиш жараёнига жалб қилиш, айниқса, меҳнат бозори ва таълим хизматлари мониторинги ташкил этишнинг асосий элементи бўлиб хизмат қилади.

Хорижда мавжуд бўлган таълим сифатини бошқариш тизимларининг таҳлили шуни кўрсатадики, уни тақдим этишда иштирок этадиган ташкилотларнинг ваколатлари турлича ва ўзига хос. Лекин шундай бўлишига қарамай, улар анъанавий равишда амалга оширадиган мақсад ва вазифалар умумийдир. Жумладан:

- иқтисодий, ижтимоий ва маданий нуқтаи назардан таълим фаолияти сифатини яхшилаш;

- таълим муассасаларида ўқитиш ва ўқитиш сифатини оширишга кўмаклашиш;

- мавжуд тажрибани тарқатиш ва уларнинг асосий вазифалари бўлган сифат муаммолари бўйича маълумот алмашиш.

Европа мамлакатларида ижтимоий шериклик моделида давлатнинг роли:

- Буюк Британия - давлат аҳамиятсиз рол ўйнайди;

- Франция - ҳукмрон давлат роли;

- Германия - давлат умумий доирани (икки томонлама модел) белгилайди;

- Голландия - штатлари умумий доирани белгилайди.

Мактабдан сўнг Германиядаги ёшларнинг ярми дуал таълим тизимида расман тан олинган 350 та касбнинг бирига эга бўладилар. Касб-хунар таълими кўпгина мамлакатлар учун хос бўлган мактаб таълимидан фарқ қилади. Амалий машғулотлар

корхонада ҳафтада 3-4 кун, ихтисослик назарияси касб-ҳунар мактабида ҳафтада 1-2 кун ўқитилади. Ўқиш муддати 2 йилдан 3,5 йилгача. Ўқув машғулотларининг 80% дан ортиғи кичик ва ўрта компаниялар томонидан таъминланади. Германиядаги ишсизлик даражаси аҳоли ўртача сонининг 7,8% ни ташкил қилади.

Дуал таълим тизими мавжудлиги сабабли Германияда касб ёки шогирдликка эга бўлмаган ёшлар нисбати нисбатан кичик: 15 дан 19 ёшгача бўлганлар орасида атиги 4,2%.

Агар 25 ёшгача бўлган ёшлар орасида ишсизлик даражаси ҳақида гапирадиган бўлсак, унда бу: Германияда - 7%; Грецияда - 45%; Испанияда - 43%, Словакияда - 33%, Францияда - 30%.

Германиядаги ёшлар учун дуал таълим - бу мустақилликка эрта эришиш ва балоғат ёшига оғриқсиз мослашиш учун ажойиб имкониятдир. Ўқиш пайтида улар аллақачон корхонада ишлашлаганри учун пул мукофотини олишади. Ўқишни тугатгандан сўнг улар жуда яхши тайёргарлик кўришган малакали ҳодим сифатика ўз фаолиятларини бошлайдилар.

Германияда тобора оммалашиб бораётган олий таълим тизими тўғрисида гап кетганда дуал - икки томонлама таълимини кўриб чиқамиз. Бу тизим МДХ мамлакатлари аҳолиси учун деярли таниш эмас. Хўш, Германияда дуал таълим Контсепцияси - икки томонлама ўрганиш нима? Бу бир вақтнинг ўзида назарий ва амалий билимларни олишни назарда тутадиган ўрганиш тури. Оддий қилиб айтганда, сиз ўқийсиз ва ишлайсиз. Ва табиийки, сиз бунинг учун пул оласиз. Лекин биринчи навбатда таълим муҳим аҳамиятга эга. Германияда аслида дуал таълимнинг жуда кўп турлари мавжуд ва бундай таълим кўпинча ўрта махсус таълим (Ausbildung) олиш нуқтаи назаридан муҳокама қилинади, биз бунга қизиқмаймиз, чунки Ausbildung ўрта махсус таълим тизимига асосланган. Биз олий маълумот олишга эътибор қаратамиз.

Бошқа давлатлардан фарқли ўларок, Германияда таълим соҳасидаги асосий юк ҳар йили ўз ҳодимларининг касбий малакасини оширишга 40 миллиард евродан кўпроқ маблағ сарфлайдиган корхоналар зиммасига тушади. Бу миқдор давлатнинг университетларни молиялаштириш учун сарфлаган харажатларидан кўпроқдир. Давлат касб-ҳунар мактаблари тизимини молиялаштириш орқали корхонада мутахассислар тайёрлашни қўллаб-қувватлайди. Талабалар дуал таълим тизимидаги ўқув муассасаларига қатнайдилар. Давлатнинг асосий вазифаси қонунчилик базасини мувофиқлаштириш ва таъминлашдир. Федерал даражада Германия “Касб таълими тўғрисида” қонунни ва талабаларнинг корхона ва ўқув муассасаси билан муносабатларини тартибга солувчи Кодекси қабул қилинган. Ушбу қонун шунингдек, қайси корхоналар дастурда қатнашиши мумкинлигини белгилайди. Шунини таъкидлаш жоизки, Германиядаги мавжуд 3,6 миллион корхоналаридан 500 мингтаси касб-ҳунар таълими дастурига жалб қилинган.

Қонунга кўра, мутахассисларни тайёрлаш тўғрисидаги қоидалар, тариф музокаралари, тарафлар томонидан, яъни иш берувчилар ва ҳодимлар ташкилотлари

томонидан қабул қилинади ва кейинчалик федерал даражада ваколатли вазир (одатда иқтисодиёт вазири) томонидан кучга киради. Ўз навбатида, Меҳнат вазирлиги имтиҳон талабларини тартибга солувчи “Таълим тўғрисидаги низом” ни ишлаб чиқган. Ҳамкорликнинг умумий мафқураси Федерал Касбий Таълим Федерал Институти томонидан белгиланади, унинг асосида Германия Федератив Республикаси Таълим ва фан вазирлиги, бошқа манфаатдор вазирликлар ва идоралар билан ўзаро ҳамкорлик қилади. Федерал штатлар даражасида уларнинг таълим вазирларининг доимий конференцияси мавжуд. Ер вазирликларининг ҳар бири ўз ҳудудидаги барча касб-хунар мактабларининг фаолияти устидан назоратни амалга оширади, меъёрий ҳужжатлар ишлаб чиқади, уларни малакали психологлар билан таъминлаш ва ўқув дастурларининг мазмуни учун жавобгардир. Бундан ташқари, унинг ваколатига ҳуқуқий назорат ва касб-хунар таълими масалалари бўйича минтақавий палаталар билан ҳамкорлик қилиш киради. Ушбу палаталарнинг вазифаларига талабаларни ўқитиш учун корхоналарда зарур шароитлар мавжудлигини мониторинг қилиш, шунингдек, имтиҳон комиссияларини тузиш кабилар киради. Шундай қилиб, мамлакат ҳудудларнинг касб-хунар таълими соҳасидаги ўзига хос вазифаларни ҳал қилиш имкониятига эга бўлган ягона таълим маконини таъминлайди.

Таълим жараёнининг “икки хиллиги” шундан иборатки, бутун ўқув жараёни амалий ва назарий қисмларга бўлинади ва улар бутун ўқиш даврида давомида бир-бирини билан алмаштириб турилади. Назария - бу ўртача 3 ой давом этадиган классик университет синфидир ва тўғридан-тўғри университетда ўтказилади: маърузалар, семинарлар, дизайн ишлари, семестр охирида имтиҳонлар. Буларнинг барчаси бизга таниш. Ўйин-кулги амалий триместрда бошланади. Сиз ўзингизнинг ўқув шартномангиз бўлган корхонада амалиёт ўтайсиз. Шу билан бирга, сизга компаниядаги иш жараёнлари тўғрисида тўғридан-тўғри тасаввурга эга бўлиш, ҳақиқий тажриба орттириш ва ички лойиҳаларда иштирок этиш учун яхши имконият берилади. Мақсад сизни мутахассис сифатида шакллантиришдир.

Сиз амалда университетда олган назарий билимларингизни фаол қўллайсиз. Аслида, бу 100% лик эҳтиёжни тўлалигича қондиришнинг имконияти мавжуд эмас, аммо сиз билганингиздек, назарий билим ҳеч қачон ортиқча бўлмайди. Амалиёт, шунингдек ўртача 3 ой давом этади, ундан кейин у назария билан алмаштирилади ва ҳоказо. Бундай ҳолатлар, одатда, йирик фирмаларда тез-тез учрайди, амалий семестр давомида сиз нафақат битта бўлимда ишлайсиз, балки ўқув режангизга қараб бир нечта бўлимлардан ўтасиз. 3-йиллик ўқиш охирида сиз бакалавр даражасига эга бўласиз.

Ушбу таълим турининг битирувчиси бўлсангиз, сиз назарий ва баъзи амалий тажрибангиз бўлади. Бу сизнинг келгуси ҳаётингизни осонлаштиради: иш қидириш ва кейинчалик, янги иш жойига мослашишга вақт сарфлашнинг ҳожати бўлмайди. Бундан ташқари, қоида тариқасида, фирмалар сизни ўқишни тугатгандан сўнг

дарҳол доимий лавозимга қабул қилишдан манфаатдор - акс ҳолда нима учун улар сизнинг ўқишингиз учун шунча пул сарфлашлари керак эди?

Айтганча, молиявий жиҳатларга тўхталадиган бўлсак. Барча ишларни, шу жумладан назарий қисмини, сиз ишлаётган компания тўлайди. Иш ҳақи кўп жиҳатдан шерик-компанияга боғлиқ, аммо, қоида тариқасида, айрим иш берувчилар талабаларни компания ишларига жалб қилишади. Албатта, бу жараён талабалар меъёрлари бўйича амалга оширилади ва таълимнинг амалий қисми ўқув йили билан бирга ўсиб боради.

Ўқиш жадвали жуда кучли бўлгани сабабли, икки томонлама таълим олаётган талабалар таътилга эга эмаслар, аммо улар амалий қисм давомида олиниши мумкин бўлган пуллик таътилга эга.

Германиядаги дуал таълим тизими ҳаёт томонидан синовдан ўтган ва бутун Европа Иттифоқи учун намуна ҳисобланади. Умуман олганда, немис таълими чуқур тарихий илдизларга ва кучли анъаналарга эга. Ўрта асрларда аллақачон немис хунармандлари ўзларининг маҳоратлари билан ажралиб туришган ва Европада энг узоқ вақт хунармандчиликни устоз-шогирдга ўтказиш амалиёти бўлган. Айтганча, талаба умрининг ярмигача шогирд бўлиб қолиши мумкин, шунинг учун унинг малакасига қўйиладиган талаблар шунчалик юқори эди. Хунарманднинг товарларга шахсий нарх қўйиш ҳуқуқи нафақат профессионал, балки ҳаётдаги муваффақиятнинг тимсоли эди.

Янги иқтисодиётнинг шогирд устаси томонидан бундай ўқитиш анъанасини икки томонлама таълим тизимини ўзгартирди. Бу корхоналар ва касб-хунар мактаблари ўртасидаги яқин ҳамкорлик асосида малакали ишчиларни тайёрлашнинг махсус шакли бўлиб, талабаларга махсус ўқитилган “усталар” дан касб ўргатилади. Немислар учун меҳнат шароитига анъанавий тарзда ҳурмат билан муносабатда бўлишади. Мактабдан сўнг немис ёшлари университетга киришга интилишади. Германиядаги болаларнинг ярмидан кўпи касб-хунар таълимини ўташади ва улар ўз қўллари билан қандайдир иш қилишни ўрганишни афзал кўришади. Германияда ҳозирги вақтда икки томонлама тизим ёрдамида ўрганилиши мумкин бўлган бир неча юзлаб касблар мавжуд ва бу рўйхат доимий равишда ўсиб бормоқда.

Иккилик тизим – бир ўқ билан икки қуённи отиш (немис ибораси билан айтганда: иккита қушни битта тош билан ўлдириш) га қиёслаш мумкин, яъни назарий ва амалий машғулотларни ўқув жараёнида бирлаштиришга имкон беради. Ўқиш билан бир қаторда, талабалар танлаган касбларини тўғридан-тўғри ишлаб чиқаришда ўзлаштирадilar. Бунда улар бир вақтнинг ўзида икки жойда ўқийдилар: ҳафтада 1-2 кун мактабда, қолган кунлари корхонада.

Мактабда ёшлар ўзлари танлаган касблари ва умумий таълим (она тили ва хорижий тиллар, математика, дин) бўйича ҳам махсус фанларни, ҳам назарий билимларни оладилар. Корхоналардаги усталар уларга амалий кўникмаларни эгаллашга ёрдам беради, уларга ҳеч қандай китобда бўлмаган касбнинг нозик ва ўзига хос жиҳатларини ўргатади. Дастур одатда уч йилга мўлжалланган бўлиб,

корхона, мактаб ва минтақавий савдо ёки саноат палаталари вакилларининг комиссияси томонидан қабул қилинадиган имтиҳон билан яқунланади. Имтиҳонни муваффақиятли топширган битирувчиларга ўз мутахассисликлари бўйича ишлаш ҳуқуқини берувчи палатанинг сертификати берилади.

Германияда талабалар ўзларини ўзлари таъминлайдилар, уларнинг ота-оналари мактабни тугатгандан сўнг уларга ғамхўрлик қилишни тўхтатадилар. Шунинг учун улар ҳар қандай ишни бажаришга ва бунинг ўрганиш учун пул тўлашга тайёр. Германияда жуда яхши иш шароитлари яратилган, шу қаторда ишчи мутахассисликларида ҳам. Ўқиш учун жуда яхши шароитлар мавжуд. Немис компаниялари ўз эҳтиёжлари учун кадрлар тайёрлашда фаол қатнашадилар.

Германиянинг бир нечта университетлари Дуал таълим беришга асосланган икки ёқламали таълим бериш шаклини амалга оширади. Биз Германиянинг жанубида бир нечта филиаллари бўлган, энг йирик ва энг машҳур икки томонлама университетлар бири тўғрисида - Duale Hochschule Baden-Württemberg (DHBW) ҳақида гаплашамиз.

Ушбу университетнинг Angewandte Informatik (Амалий информатика) ихтисослиги халқаро бизнес ваколатига эга. Ўқув дастурига асосан ихтисослик фанларидан маърузалар инглиз тилида ўқитилади. Бунда дастлаб назарий билимлар ўргатилади. Бундан ташқари, баъзи бир соҳалар катта ёки кичик ҳажмда ўқитилади. Назарий, амалий ва техник информатика ва бошқа фанларнинг мақбул баланси мавжуд. Angewandte Informatik (Амалий информатика) ихтисослиги консалтинг соҳасини янада ривожлантиришни ва халқаро лойиҳаларда ишлашни ўз ичига олса ҳам, факультетда Mainframe Computing ва Betriebliches Informations management (корхонада ахборот жараёнини бошқариш каби) йўналишларига эга. Бундан ташқари, DHBW Mannheim Informs technik - ахборот технологиялари (электротехникага яқинроқ техник йўналиш) ва Wirtschafts informatik - иқтисодий информатика фанларидан дарс бераилади. Чунки, улар бир оз устунликка эга бўлишига қарамай, расмий равишда Иқтисодиёт факультетига тегишли.

Шунингдек, бутун университет учун одатий бўлган, классик педагоглар кўшимча равишда яна кўплаб мутахассислар ишлайди ва улар маърузалар ўқийдилар. Яъни бунда жуда кўп амалий тажрибага эга бўлган, аммо университетда доимий иш жойига эга бўлмаганлар назарда тутилади. Бу масалага бир тамонлама баҳо бериб бўлмайди. Маърузалар ва ўқитиладиган материалларни сифатли тушунтира олиш педагогнинг шахсий фазилатларига жуда боғлиқдир. Чунки, ҳамма ҳам ўз билимларини моҳирона етказиб беришга қодир эмас. педагоглар ҳар қандай ҳолатда ҳам, амалиётда фаол қўллаш мумкин бўлган ва бир неча ўн йиллар олдин дарсликларда тасвирланмаган технологияларни қўллаш бўйича ўз билимлари ва тажрибалари билан ўқувчи ва талабалар билан ўртоқлашишлари аниқ.

Ўзига хос бўлган яна бир жиҳат, ўқув дастурида жамоада ишлаш кўникмаларини ривожлантиришга қаратилган жуда кўп сонли гуруҳ-лойиҳавий ишларнинг мавжудлигидир. Гуруҳ лойиҳалари, шубҳасиз, классик университетларда

ҳам мавжуд, аммо бу даражада кўп эмас. Сўнги семестрларда 10 дан ортиқ қўшма лойиҳаларни амалга оширилади ва ҳар сафар гуруҳлар янгидан шакллантирилади. Ҳар бир гуруҳга ўртача 2 тадан 6 тагача бўлган кишилардан иборат бўлади. Баъзи лойиҳалар семестр охиридаги мажбурий имтиҳон ўрнига ўтди, баъзилари эса имтиҳонга қўшимча сифатида киритилади.

Германиядаги дуал таълимни ўрганаётган эканмиз, ушбу таълим тизимидаги имтиҳонлар ҳақида ҳам қуйида тўхталиб ўтамиз. DHBWда ўқишнинг ўзига хослиги табиийки имтиҳонларни ўтказишга ҳам таъсир қилади. Олдиндан белгиланган ўқув режаси туфайли семестр охирида имтиҳонлар учун бир ҳафтадан икки ҳафтагача вақт ажратилади. Шу вақт ичида 5 ва ундан ортиқ имтиҳонлар ўтказилиши мумкин ва уларнинг баъзилари илмий лойиҳаларга асосланган модулли шаклда бўлиши мумкин. Аслида, бир эмас, икки-уч имтиҳонни бир кунда кетма-кет топшириш мумкин.

Баъзи модуллардан имтиҳонлар фақат ўқув йилининг охирида топширилади. Семестр охирида 3-4 та имтиҳон топширилади. Баъзан семестр охирида имтиҳонлар сони 10 та ёки ундан кўпроғи сизни кутмоқда. Шубҳасиз, ўқиш ва имтиҳонлар жуда стрессли бўлиб, баъзилар ушбу талабларни бажара олмайдилар ва имтиҳонлардан йиқилдилар. Ҳар қандай имтиҳонни бир марта қайтариш мумкин. Иккинчи имтиҳондан ҳам ўтолмаса, талабага сўнги имконият берилади. Учинчи, охириги, имконият ўқув йилига бир марта ва фақат битта фан бўйича берилади, бу ҳолда имтиҳон оғзаки равишда бўлиб ўтади. Имкониятлардан фойдалана олмаган талабалар курсдан курсга ўтолмайдилар. Биринчи йил охирига келиб, ҳатто талабаларнинг фақатгина ярмидан кўпи ўқишни давом эттириши мумкин. Ва бунинг натижасида яъни, қатъий танлов туфайли деярли “тасодифий” талабалар қолмайди.

Университет амалий семестрни ўтказиш учун аниқ кўрсатма ва аниқ режани тақдим этмайди. Талабалар вақтни кераксиз ҳужжатларни тайёрлаш билан ўтказмасликлари керак. Аммо уларга тайёргарлик даражасига мос келадиган топшириқлар берилади. Умуман олганда, ҳар бир иш берувчи ташкилот талабаларни индивидуал равишда эгаллаган билимларини, талабаларнинг қизиқишларини, қобилият ва лаёқатларини ҳамда мавжуд лойиҳаларни инобатга олган ҳолда топшириқлар беришади.

Икки томонлама таълим машғулотларнинг улкан ютуғи шундан иборатки, талабалар амалий семестр давомида келажакдаги фаолият юритиши мумкин бўлган соҳаларни синаб кўришлари мумкин. Бунда сиз айнан шу соҳа учун “яратилганмисиз” ёки йўқлигини билиб олишингиз ва керак бўлганда мутахассисликни ҳоҳлаганингизча ўзгартиришингиз мумкин. Кейинчалик ишда уларни нима кутаётгани ҳақида тасаввурга эга бўлмаган талабалар учун бу жуда муҳим. Умуман олганда, юқорида айтиб ўтилганидек, амалиёт университет ўқув дастурига яқинлаштирилган. Агар чет эл филиаллари бўлса, кўпинча, компаниялар ўз талабаларига чет элда амалиёт ўташ имкониятини тақдим этишлари мумкин.

Умуман олганда, ўқиш осон эмас, лекин етарли мотивация ва ўз билимларини тинимсиз ошириб бориш билан яхши баҳоларни олиш мумкин.

Қабулнинг энг муҳим шартлари: Германия университетларида олий маълумот олиш учун маълум бир ҳужжатлар талаб қилинади. Немис мактабларида ўқиш йиллари айрим бошқа давлатларнинг мактабларидаги тафовут туфайли немис талабгорларига автоматик равишда тенглаштирилмайди. Германиядаги университетда ўқиш ҳуқуқингизни эътироф этиш учун талаб шуки, сиз камида университетнинг иккинчи курсни якунланган бўлишингиз керак. Россия ва МДХ давлатларида олинган олий маълумот, ҳеч бўлмаганда немис университети абитуриентига тенг ва ҳар қандай мутахассисликни нолдан ўрганиш ҳуқуқини беради. Албатта, бошқа жойларда бўлгани каби, бу эрда ҳам истиснолар мавжуд.

Шундай қилиб Германияда ўқишга киришнинг куйидаги йўллар мавжуд:

1. Немис университетгача ўқитиш коллежига (Studienkolleg) кириб, у ерда бир йил ўқиб, маълум мутахассисликлар - техник, иқтисодий, тил ва бошқа мутахассисликлар бўйича таҳсил олиш.

2. Ўқиш шартномаси. Бу DHBW га киришни белгиловчи омилардан бирidir. Агар бундай шартнома мавжуд бўлса, университетга кириш расмиятчиликлари ва барча керакли ишларни сиз билан шартнома тузган компания амалга оширади. Умуман олганда, бўлажак талабаларнинг ўқиш билан боғлиқ барча масалаларини тўғридан-тўғри ҳамкор корхоналар томонидан амалга оширилади. ИБМ, ХП, САП, Даимлер, Сиенс ва шу каби бошқа кичик ва ўрта компаниялар бундай шартномаларга эга. Сизни қаерга олиб кетишади ва сизни умуман оладими йўқми тўлиқ сизнинг истеъдодингиз ва ўзингизни намоиш этиш қобилиятингизга боғлиқ. Ҳар кимнинг йирик корхоналарга кириш имконияти бор.

3. Немис тилини немис университетида ўқиш имкониятини берадиган даражада билиш (B2-C1). Табиийки, Германияда ўқиш учун сиз немис тилини билишингиз керак. Энг кенг тарқалган тил билиш сертификатлари TestDaf ва DSh. Немис тилини етарлича билмайдиганлар учун халқаро факультетда ўқиш имконияти мавжуд. Бу ерда ва мутахассисликлар бўйича бир нечта йўналишлар мавжуд. Бошқа DHBW офисларида бундай таклифлар рўйхати янада кенгрок бўлиши мумкин. Машғулотлар тўлиқ инглиз тилида олиб борилади ва дастурда немис тилини мажбурий ўрганиш киради. Ўрганиш учун бундай халқаро танловни таклиф қиладиган компаниялар кам, аммо улар мавжуд.

Дуал тадқиқотлар Германияда нуфузли ва машҳур таълим соҳаларидан бири бўлгани учун ҳам бу борадаги рақобат доимий равишда юқори. 2010 йилдан бери чет элликлар бундай университетда ўқиш учун расмий тасдиқланган ҳуқуқни олдилар. Бундан олдин меҳнат биржаси розилиги ва ишлаш учун рухсат олиш талаб қилинган эди. Расмий равишда, мақом нуқтаи назаридан, оддий университетларнинг чет эллик талабалари икки томонлама чет эллик талабалардан фарқ қилмайди. Ягона нарса ширкат билан тузилган шартнома туфайли бу масалани тасдиқлаш билан ҳал қилиш осонроқ бўлади

АДАБИЁТЛАР:

1. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога и образование. Учеб. пособие. – М.: ВЛАДОС, 1995. – 529 с.
2. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога: Учеб. Пособие, В 2кн - М.: Гуманитар. Изд. Центр ВЛАДОС, 2000. – 486 с.
3. Алексей Кобилев. Дуал таълимга ўтиш масаллари. М.: - 2012.01.04
4. Азизхўжаева Н.Н. Ўқитувчи тайёрлашнинг педагогик технологияси. -Т.: Низомий номли ТДПУ, 2000. – 52 б.